

Mi Európához tartoztunk

Beszélgetés
Bárdos Kornéllal

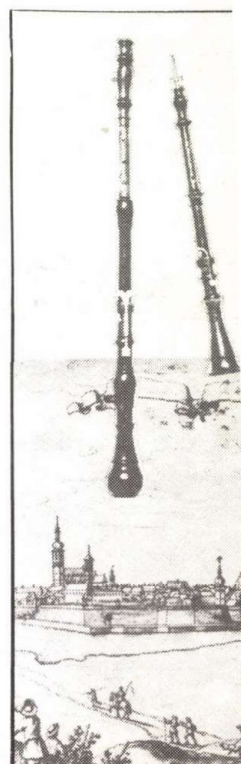
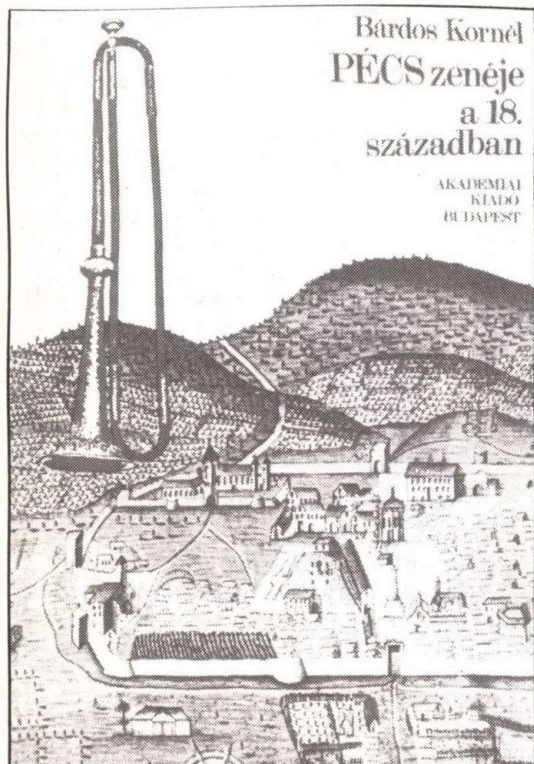
A Magyar Népköztársaság Művészeti Alapjának 1988-as nagydíját Bárdos Kornél kapta. Kitüntetésének alkalmából a múlt év végén ismét felkerestem a zenetudóst, hogy a Muzsikában 1984 februárjában megjelent beszélgetésünket megismételjem. Azért írom, hogy megismételjem, mert másról, mint az akkori téma továbbviteléről, kiegészítéséről – ahogyan pillanatokon belül kiderült – nem is lehetett volna szó. Bárdos Kornél abszolút céltudatos és következetes kutató, aki szerényen és csöndben majd két évtizede – a Magyarország zenetörténete II. és III. kötete szerkesztése és írása mellett – lényegében egy témával foglalkozik: a magyarországi városok 16–18. századi zenei életével. Ezt a korábban elhanyagolt területet, amelyel szinte csak Isov Kálmán foglalkozott, Bárdos Kornél kutatásai nyomán ma már egyre pontosabban ismerjük, s a városok zenei életét egykori jelentőségüknek megfelelően tudjuk értékelni. Pécs, a tatai Esterházyak, Győr, Sopron és legújabban Eger

zenéjéről közreadott könyvei és a témához kapcsolódó tanulmányai nyomán az egész 17–18. századi Magyarország zenei életéről alkotott képünk alapján változott meg. A korábban feltételezett elmaradottság helyett virágzó kultúrára hivatkozhatunk. Elmondhatjuk, hogy az egykori magyarországi zenei élet szoros kötődését a korabeli európai zenéhez éppen a városok zenei adatai és a gazdag kottajegyzék bizonyítják leghatározottabban.

Ma már teljesen világos, hogy Bárdos Kornél iskolát teremtő munkássága fordulópontra fordította a magyar zenetörténet-írásban. Az általa publikáltak alapján számos eddig alapigazságnak tartott tételt kell felülvizsgálni, részben vagy egészben módosítani.

Miután a városmonográfiák egri zenei életről szóló ötödik kötete 1988-ban megjelent, jelenleg mivel foglalkozik?

Részben a felvidéki városok 18. századi zenei életével, részben pe-

dig Székesfehérvár zenéjével. Idén és jövőre is főleg Szlovákiában gyűjtök anyagot. Az itteni városok közül Pozsonnyal, Nagyszombattal, Lőcsével, Eperjessel, Kassával és a bányavárosokkal majdnem végeztem. Hátra van még Nyitra és számos kisebb város. A nagyszombati és a szepesi jezsuitáknak is megvan a kottatári anyaga és ennek műjegyzéke. A pozsonyszentgyörgyi és prívigyei piaristáktól is nagyon értékes kottatár maradt fenn. Szlovák részről Darina Mudra gyűjti a felvidéki jezsuita és piarista anyagot és adja ki egymás után a műjegyzékeket. Ez munkánkban nagy segítséget jelent.

A szlovákiai kutatás nagy újdonságát számomra az a felismerés jelentette, hogy a toronyzenészeknek a 16–17. századi városi zenei életben játszott szerepe, melyet 1986-os zene-tudományi doktori értekezésemben tizenkilenc szabad királyi várossal kapcsolatban bizonyítottam, a kisvárosokra is érvényes volt. Az olyan 17. századi virágzó kisvárosokban tehát, mint Pozsonyszent-

györgy, Modor, Bazin, ugyanaz a zenei struktúra élt, ami a nagyobb szabad királyi városokat jellemezte, és bennük is folytatódik a hagyomány a 18. században is.

Az a célom, hogy először feltárjam az alapokat. Az egyes városok zenei életét monográfiákban rajzolom meg, s mindegyikben megjelentetjük a Vavrincz Veronika által összeállított tematikus jegyzéket az ott fennmaradt kottákról. Ha a tematikus jegyzéket ismerjük, akkor tudjuk, hogy mit játszottak egykor ott.

Ennek a munkának keretében – mint már mondtam – jelenleg Székesfehérvár zenei monográfiáján dolgozom. Ez azért érdekes számomra, mert új szint jelent az eddigiekhez viszonyítva. Amikor ugyanis a 18. század közepén Gyórt, majd Pécszet szabad királyi várossá nyilvánították, akkor az a zenei struktúra szempontjából már nem jelentett semmit. Nem vették át azt a bizonyos középkori rendszert, melyben a zenélés központjában a város saját zenészei, a városi tanács által fizetett

toronyzenészek álltak. Székesfehérvár a török hódoltság után lett szabad királyi város, de itt a városi tanács az első pillanattól kezdve a városi zenészeket küldte a plébániatemplomba, a jezsuitákhoz és az iskolába. Mindemellett ők játszottak a városi ünnepeken és a polgároknál a mulatságokon is. Vagyis hármaskör funkciót töltöttek be, ugyanúgy, mint a toronyzenészek, azt az egyet kivéve, hogy ők már nem toronyzenészek. Arra, hogy toronyzenét játsszanak, már nincs igény. Ez tehát az újdonság.

Később, amikor 1777-ben Mária Terézia megalapítja a székesfehérvári káptalant, és az esztergomi érsekségtől átadja számukra a tizedszedési jogot, akkor a várossal szerződést kötnek, és a tizedet bérbe adják a városnak. A város viszont ennek fejében a 19. század végéig (az anyagot 1892-ig vizsgáltam) ugyanazt a zenei struktúrát viszi tovább: a város zenészei muzsikálnak a székesegyházban, a plébániákon is. Mindez nem lenne meglepő újdonság Lőcsén, Kassán, Sopronban

Bárdos Kornél
GYŐR zenéje
a 17-18.
században

AKADÉMIAI
KIADÓ
BUDAPEST

avagy Brassóban meg Nagyszébenben, de azokban a városokban, amelyek a szabad királyi városi címet később nyerték el, különlegességnek számít.

Mit lehet tudni a székesfehérvári zeneművekről?

A 18. századból a jezsuitáktól vannak kották, de az emlékek zömükben a 19. századból maradtak fenn. A mintegy 800 kotta között Haydn, Mozart és Beethoven művei is szerepelnek, sőt Palestrina, Allegri, Bach és Händel néhány műve is képviselve van a helyi szerzők: Berg Antal, Emmerth Henrik, Hanner Makár, Stradl Félix, Herder Alajos, Liedl Lipót művei mellett.

Milyen jellegű ez az anyag? A korabeli nemzetközi zene?

Igen, teljesen európai.

És milyenek a felvidéki gyűjteményekben fennmaradt kották?

Ott is teljesen a korabeli európai zenét játszották. Persze ebbe a kismestereket is bele kell érteni, de mostanában a kismesterekről már egészen másként beszélünk, mint valamikor.

Hadd mondjak el egy történetet a magyarországi zene kapcsolatairól. Annak idején, 1955-ben Rajeczky Benjamin a Zenetudományi Tanulmányokban Szabolcsi Bence adatai és feljegyzései alapján írt egy cikket a gyöngyösi pásztormisékről. Arról, hogy Zrunek György 1767-ben két misét komponált – úgy mondták akkor –, amelyeket az éjféle mise keretében adtak elő. Szabályos misekompozíciók ezek, de van bennük betlehemes pásztortjáték is. Béni bácsinak igen jó meglátása volt, hogy ezeket a műveket magyar szövegük ellenére sem tarthatjuk kimondottan magyarnak, mert nemzetközi jellegűek, a délnémet Landmesse-k és a szlovák betlehemes dallamok hatása érezhető bennük. Mindössze az Agnus Dei-ben található meg feldolgozva az *Apor Lázár tánca* dallama.

(De hát ezt a szlovákok is ismerték!)

Aki annak idején ezeket a műveket megtalálta, Pásztor Lajos, mindkettőt magával vitte Rómába, és most az Irodalomtörténeti Közleményekben (1986/4. sz.) közreadta. Ő úgy tartja, hogy zenei anyaguk Zrunek munkája. Csakhogy közben Maria Jana Terrayová közreadta Edmund Paschának – az 1714 és 1772 között élt morvaországi szerzetesnek, aki Zsolnán és Eperjesen is élt, jó muzsikus volt s számos műve ismert – egy F-dúrban írt karácsonyi miséjét. Terrayová utal Béni bácsi dolgozatára, és azt tartja, hogy a gyöngyösi pásztormise Edmund Pascha művének átültetése magyarra. (Az Apur Lázár tánca Paschánál is szerepel.) Bizonyítja ezt azzal is, hogy Zrunek Paschának rendtársa és tanítványa volt és szintén megfordult Zsolnán és Eperjesen. Ha azonban összevetjük a két miseváltozatot (az egyik F-dúr, a másik G-dúr), látjuk, hogy noha vannak helyek, ahol az egyezés teljes, de találhatók változtatások is. Azt tehát nem lehet mondani, hogy a mű egyszerűen csak másolat. Béni bácsinak tehát már akkor is igaza volt, hogy nem eredeti magyar műről van szó. Most a két mű ismeretében éppen tőle várjuk az utolsó szó kimondását is!

Mindez tehát végső soron a korabeli magyarországi zenének a külföldhöz való kapcsolódását mutatja.

Ebben az időben még nem voltak olyan törekvések, hogy mindenképpen mindennek magyarnak kell lennie. Az csak a 19. században következik be. Béni bácsi nagyon szépen írta a *Magyarország zenetörténete* első kötetében, hogy túl vagyunk azon, hogy csakis azt tartsuk miénknek, ami tisztán magyar. Mi Európához tartoztunk! Szerves része voltunk és abból nem estünk ki, csak a török hódoltsági részek. De azt is meg kell mondanom: ma még nem tartunk ott, hogy megítélhessük, milyen zenélés folyt a török alatt. Csak szörványadataink vannak. Másutt azonban – a királyi Magyarországon, Erdélyben és Horvátországban – a városok e

korban is részesei voltak az európai zenei művelődésnek.

Jó példa erre egy debreceni zongoratanító 1782-ből származó kéziratos füzete, mely mostanában került a kezembe. Ebből tanított. Tipikus példája annak, hogy az ilyenek anyagát a nemzetközi repertoárból szedték össze és azt tanították a növendékeknek. Ez a lényeg. Az, hogy a magyar és külföldi muzsika egyformán a zenetörténetünkhöz tartozik. Minden közös kincs számunkra.

(A kéziratot a Zenetudományi Intézet könyvtárába hozták be. Szeretném, ha megvennék, mert a gyűjtemény rámutat, hogyan folyt nálunk egykor a tanítás. A Wohlmuth János által összeállított úgynevezett Stark-féle soproni gyűjtemény is ilyen iskola.)

Eddig kétszer is szóba kerültek a szlovákiai kutatók. Ezek szerint jó az együttműködés az ottani zenetudósokkal?

Igen, nagyon jó az együttműködés. És nem csupán magánkapcsolatokra épül, hanem hivatalos. A szlovákoknál és a horvátoknál is jól lehet kutatni. A Musicalia Danubiana sorozatban eddig két mű jelent meg a Szlovák Tudományos Akadémia kutatóinak és a budapesti Zenetudományi Intézetnek közös kiadásában: az esztergomi *Missale notatum*, amelyet Pozsonyban őriznek és a *Vietoris tabulatúras könyv*, amely viszont Budapesten található.

Azt még elmondom – mert közvetve ez is az együttműködéshez tartozik –, hogy mostanában jelenik majd meg Szlovákiában egy soproni zeneszerzőnek, Paczelt Jánosnak egy műve. Ez a kompozíció elkerült Szlovákiába. Ott most kiadják, s így módon újra közkinccsé válik. Története a következő: 1743-ban Paczelt, aki Sopronban tanító, egyben a Szent Mihály-templom basszistája és sekrestyeigazgató volt, egy ottani jezsuita páter szövegére komponált a jezsuiták számára egy Castorról és Polluxról szóló iskoladramát. Ennek a kottája később átkerült Pozsonyba Klein Henrik zeneszerzőhöz, majd

az Apponyiak könyvtárából az 1950-es években a Matica Slovenskába jutott. Ott találta meg Ján Albrecht és L'uba Ballová. Dolgozatot is írtak róla, és 1980-ban a darabot hangversenyszerűen is bemutatták. Most pedig kiadják a kottáját és hangfelvételt is megjelentek.

A mű Telemann világához áll közel, a 18. század közepére jellemző szép kompozíció, amelynek végén az Esterházyakat dicsérik mint mecénásokat. Ennek hátterében az áll, hogy Szent Ignác napján a soproni jezsuitáknál mindig megjelent az Esterházy család is, és kiosztották a még Pál herceg által tett alapítvány prémiumát. A Castor és Pollux a szeretetről szól. Ebben viszont az Esterházyaknak is szerepük volt, hisz alapítványt tettek...

A soproni könyvem megjelenése óta már többet tudok a zeneszerzőről, Paczelt Jánosról. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Esterházy Acta Musicaliákban megtaláltam (Ulrich Tank könyvének egy téves olvasatát követve), hogy Paczelt 1734 és 1736 között Kismartonban az Esterházyak orgonistája volt. Ezután azonban a karmester, Gregor Joseph Werner a tanítványát, Johann Novotnyt nevezette ki orgonistának, s így Paczelt az állást elvesztette. Tudtommal azonban továbbra is iskolamester maradt Kismartonban.

Lehet-e valamit tudni Paczelt zenei képzettségéről? Netán Németországban tanult?

Az iskolázásáról semmit sem tudunk. Feltehető, hogy a soproni regens chori, Paczelt Keresztély fia. Maga a család morvaországi származású. Kismartonban Esterházy Pál Antal korában, Gregor Joseph Werner karmestersége alatt igen komoly zenei színvonal volt. Az tehát, hogy Paczelt ott orgonista lehetett, arra mutat, hogy képzett zenész volt.

1988 októberében Noszvajon az iskoladrámáról tartott konferencián előadást kellett tartanom a Castor és Polluxról. Nagyon nagy sikert aratott, mert mindenki örült: végre egyszer

találtunk egy teljes művet, és nemcsak arról mesélünk, hogy az iskoladrámához zene is tartozott. Be tudjuk mutatni, hogy a 18. században milyen értékes muzsika hangzott egy középiskolában.

Beszélgünk valamit a kutatások körülményeiről is. Mire van és mire nincs lehetőség 1988 vége táján?

Az 1987. végi takarékosági korszakot, amikor az Akadémiától jelentős összegeket vettek el, megérezzük személyben is, anyagiakban is. A Zenetudományi Intézetben az osztályomon kevesebben maradtunk kutatásra. De azért ettől függetlenül az ember végzi a munkáját. Elvileg nem változtatunk semmit sem. Csak tempót váltunk. Tudom, hogy mit kell elvégezni, merre kell kutatnom. Nem fogok azonban emiatt felületesen dolgozni. Eredetileg úgy terveztük, hogy körülbelül 1990–91-re megírnánk a *Magyarország zenetörténete* harmadik kötetét. Le kell azonban lassítani, mert kevesebben vagyunk, a tervezett időre képtelenek vagyunk befejezni. (A második kötet megjelenését 1989 végére várjuk!)

Egy ilyen zenetörténeti összefoglalás elkészítése során nyilvánvalóan az egyik alapvető feladat a levéltári kutatás. Mi várható még a levéltárakban? Mennyire tekinthető az ott őrzött anyag zenei szempontból feltártnak?

Még nagyon sok várható. Csak ember kéne, aki végigbányássza az egész anyagot. Ahogy a tatai Esterházyak hagyatékából átvizsgáltam a rengeteg számadást, ugyanúgy kellene mindegyik főúri családnál tennünk. Nagyon nagy gondot jelent számunkra a főúri zene a 18. században. Szabolcsi Bence a 17. századból ugyan szép anyagot gyűjtött össze, de a 18. század még messze nincs feltárva. Legjobban az Esterházy hercegek zeneélete ismert. A tatai Esterházyokról, az Erdődyekről is tudunk jócskán, de például a Batthyányokról, Széchenyiekről és a

többi nagy családról jóval kevesebbet. A múltkor kaptam egy levelet külföldről, hogy a Batthyányakkal kapcsolatban az 1815-ös évre vonatkozólag adjak segítséget. Nem tudtam segíteni. Ezt a részt ugyanis zenei szempontból még egyikünk sem nézte át a levéltárban.

A magyar zenetudománynak tehát ezen a téren még nagy adósságai vannak.

Igen, még sok a tennivaló...

Érzésem szerint zenei emlékeink kiadásának üteme is igen lassú. Például csak mostanában, 1986-ban jelent meg az 1903 óta Budapesten őrzött Vietoris tabulatúras könyv teljes anyaga.

Ezt azért így nem mondanám. Ahhoz képest, hogy a *Musicalia Danubianában* évenként megjelenik egy kötet, nem panaszkodhatunk. Nagy erővel folyik ez a munka. Reméljük, hogy még sok mindent ki fognak adni. Nagy dolognak tartom például azt, hogy néhány hónap múlva megjelenik az Eperjesi graduál. Ez a gyűjtemény nagy kincsünk, többek között azért is, mert ebben található az első fennmaradt magyar nyelvű többszólamú kórusművek. Nagyon fontos lesz Esterházy Pál Harmonia caelestisének kiadása is. Ezen is szorgalmasan dolgoznak. Az egész sorozat a *Magyarország zenetörténete* köteteként szerves kiegészítője, értékes zenei anyagot tesz hozzáférhetővé és újra közkinccsé.